

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจกับภาครัฐ

จัดทำโดย นายมารชัย กองบุญมา
รหัส ๖๓๐๘๒๙

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๘
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจกับภาครัฐ

นายมารชัย กองบุญมา^๑

บทนำ

การที่ประชาชนต้องได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพถือเป็นสาระสำคัญหนึ่งของหลักประชาธิปไตย โดยสิทธิทางเศรษฐกิจถูกระบุไว้ในข้อตกลงระหว่างประเทศเรื่องสิทธิที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตมนุษย์ที่ผ่านการรับรองจากสมัชชาสหประชาชาติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1966 ได้รับการให้สัตยาบันและมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1976 โดยในส่วนตัว 3 มาตรา 6-15 ให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพ สิทธิในการมีสภาพการทำงานที่ดีและได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรม เป็นต้น

ภายหลังจากสถานการณ์โรคระบาด Covid-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของประชาชนเป็นวงกว้าง ในมุมมองของทางด้านเศรษฐกิจ ถือเป็นหนึ่งในส่วนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอย ซึ่งเป็นภาวะที่เกิดการลดลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (A period of reduced economic activity) ไม่ว่าจะเป็นการลดลงของการผลิต การใช้จ่ายอุปโภค-บริโภค การลงทุน การส่งออก สินค้า-บริการ และการจ้างงานที่ลดลง เป็นต้น

เมื่อคำนึงถึงหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งถือเป็นหลักการหนึ่งของหลักประชาธิปไตย ภาคเอกชนจึงควรได้รับโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในรูปแบบของการตั้งคณะกรรมการร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนซึ่งมีความเชี่ยวชาญในกลุ่มธุรกิจแต่ละประเภทเป็นตัวแทนเพื่อร่วมกับภาครัฐในการวางนโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ เนื่องจากภาคเอกชนจะมีความเชี่ยวชาญในการวางแผนงานและมีความรู้ความเข้าใจในบริบทของกลุ่มประเภทธุรกิจที่ตนประกอบกิจการ อันจะส่งผลให้การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

หลักประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย เป็นคำนาม แปลว่า ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ หรือหมายความว่า “ประโยชน์ (ที่ถูกต้อง) ของประชาชนเป็นใหญ่”^๒

ประชาธิปไตย ในฐานะของระบอบการเมืองการปกครองได้ถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรีก โดยอธิบายว่า หมายถึง อำนาจอการปกครองเป็นของประชาชน คำว่า Democracy เป็นคำผสมระหว่าง “Demos” ซึ่งหมายถึง “ประชาชน” กับคำว่า “Kratos” ซึ่งหมายถึงอำนาจหรือการปกครอง ประชาธิปไตยในยุคกรีกนี้เป็นประชาธิปไตยทางตรง โดยการที่พลเมืองเอเธนส์มีสิทธิเข้าไปร่วมประชุมในสภาประชาชน (Ecclesia)

^๑ ประธานกลุ่มบริษัท จันวาณิชย์ ซีเคียวริตี้ พรินซ์ติ้ง จำกัด ผู้เข้าอบรมหลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย (นรป.) รุ่นที่ 8

^๒ ดิเรก ควรสมาคม, กฎหมายมหาชน: แนวประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2553, หน้า 120.

เพื่อพิจารณากิจการสาธารณะต่างๆ ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องผ่านตัวแทนเหมือนอย่างระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่^๓

ประชาธิปไตย เป็นหลักการปกครองที่ประชาชนมีสิทธิในการกำหนดแนวทางการปกครองของรัฐด้วยตนเอง ดังนั้น การพิจารณาความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไทย อาจพิจารณาได้จาก^๔

1. ประชาชนมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง หรือที่เรียกว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน
2. ประชาชนได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ไว้ในกฎหมายสูงสุด (รัฐธรรมนูญ)
3. การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอาศัยหลักเรื่องเสียงข้างมาก เสียงส่วนใหญ่ที่ผ่านการคัดเลือก (เลือกตั้ง) จากประชาชน

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองได้หลายรูปแบบ ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนดังกล่าวได้มีวิวัฒนาการมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองให้เข้ากับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เมื่อพิจารณาถึงการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมดังกล่าวอาจแบ่งรูปแบบการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ ดังนี้

1. ประชาธิปไตยทางตรง

ประชาธิปไตยทางตรงมีต้นกำเนิดมาจากประเทศกรีกในนครรัฐเอเธนส์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทุกคนในนครรัฐมารวมตัวกันเพื่ออภิปรายประเด็นต่างๆ โดยมีการลงคะแนนเสียงด้วยการยกมือในปัญหาที่ต้องการตัดสินใจร่วมกัน แต่การมารวมตัวกันและการลงคะแนนเสียงดังกล่าวให้สิทธิเฉพาะผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่เท่านั้น เด็ก สตรี และทาส ไม่สามารถออกเสียงลงคะแนนได้ รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงนี้มีข้อดีคือเป็นรูปแบบการปกครองที่ให้ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเองโดยตรงหรือร่วมใช้อำนาจอธิปไตย แต่การใช้อำนาจอธิปไตยทางตรงเช่นนี้จะมีองค์ประกอบอยู่สองส่วนคือ หนึ่ง ประชาชนจะต้องเป็นผู้ริเริ่ม โดยการริเริ่มนั้นจะต้องมีสภาพบังคับให้มีการเริ่มต้นกระบวนการ และสอง ประชาชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้าย การขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งย่อมทำให้รูปแบบการมีส่วนร่วมในทางการเมืองแบบประชาธิปไตยทางตรงไม่อาจที่จะเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้ ซึ่งโดยทั่วไปนักวิชาการในยุโรปถือว่าการตัดสินใจขั้นสุดท้ายโดยประชาชนถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของประชาธิปไตยทางตรง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน โดยรูปแบบประชาธิปไตยทางตรงที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันและเป็นที่รู้จักกันดีมีอยู่หลายอย่าง เช่น การออกเสียงลงประชามติ (Referendum) การถอดถอน (Recall) รวมถึงการริเริ่มเสนอกฎหมายโดยประชาชน (Initiative)

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าองค์ประกอบของประชาธิปไตยทางตรงจะมีอยู่สองส่วนดังกล่าว แต่ในกรณีที่มีกฎหมายบังคับให้ต้องริเริ่มกระบวนการหรือให้อำนาจองค์กรอื่นนอกจากประชาชนเป็นผู้ริเริ่มกระบวนการ องค์ประกอบของประชาธิปไตยทางตรงก็จะเหลือเพียงองค์ประกอบเดียว คือ อำนาจการตัดสินใจครั้งสุดท้ายจะต้องเป็นของประชาชน เช่น กรณีกฎหมายบังคับให้ต้องมีการออกเสียงลงประชามติ อำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็จะต้องเป็นของประชาชน จึงจะถือว่าเป็นประชาธิปไตยทางตรงที่สมบูรณ์ ในทางกลับกันหากเป็นกรณีที่ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มกระบวนการไม่ว่าจะเป็นกระบวนการทำประชามติที่ริเริ่มโดยประชาชน หรือการเสนอขอถอดถอนโดยประชาชน หรือการริเริ่มเสนอกฎหมายโดยประชาชน แต่อำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายไม่ได้อยู่ที่ประชาชน การใช้อำนาจอธิปไตยดังกล่าวก็ไม่ถือว่าเป็นประชาธิปไตยทางตรงที่สมบูรณ์ และในกรณีการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ประชาชนไม่ได้มีส่วนในการริเริ่มกระบวนการและอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ไม่ได้อยู่ที่ประชาชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวก็เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในทางการเมืองธรรมดาเท่านั้นมิใช่ประชาธิปไตยทางตรงแต่อย่างใด

2. ประชาธิปไตยแบบผู้แทน

แม้ว่าประชาธิปไตยทางตรงจะเป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนซึ่งเป็นสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นประชาธิปไตยในอุดมคติที่ประชาชนในหลายประเทศต้องการ แต่ก็ไม่มีประเทศใดในโลกที่ปกครองโดยใช้รูปแบบประชาธิปไตยทางตรงแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากในความเป็นจริงในรัฐสมัยใหม่ที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ มีการขยายขอบเขตอำนาจหน้าที่ของรัฐและมีประชากรเป็นจำนวนมากอย่างในปัจจุบัน อีกทั้งยังมีโครงสร้างทางสังคมที่สลับซับซ้อน การจะให้ประชาชนทุกคนร่วมแสดงออกในทางการเมืองแบบในอดีตจึงเป็นไปได้ในสภาพความเป็นจริง และที่สำคัญก็คือในสภาพสังคมสมัยใหม่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในลักษณะเป็นมวลชน (mass) ซึ่งมวลชนเหล่านี้อาจถูกโฆษณาชวนเชื่อและถูกชักจูงให้มีแนวโน้มไปในทางใดทางหนึ่งได้เสมอ ประชาธิปไตยแบบผู้แทนจึงเป็นระบบที่มีเหตุผลอยู่ในตัวเอง ดังนั้น หากต้องการรักษาหรือและการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพก็ต้องยอมให้คนจำนวนน้อยแสดงเจตนาแทนเช่นเดียวกับความสำนึกในความรับผิดชอบจำเป็นต้องลดจำนวนผู้เข้าร่วมตัดสินใจให้น้อยลง ในหลายๆ ประเทศจึงหันมาให้ความนิยมการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนควบคู่ไปกับการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยทางตรง ซึ่งเราเรียกประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนได้อีกอย่างหนึ่งว่า ประชาธิปไตยทางอ้อม โดยการให้ประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนของตนไปใช้อำนาจอธิปไตยแทนตนเอง ในกรณีที่ประเทศนั้นมีรูปแบบการปกครองในระบอบรัฐสภา ประชาชนก็จะเป็นผู้เลือกสมาชิกรัฐสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติเพื่อให้สมาชิกรัฐสภาที่ได้รับเลือกไปแต่งตั้งฝ่ายบริหารเพื่อทำหน้าที่ในการปกครองประเทศต่อไป แต่ในกรณีที่ประเทศนั้นมีรูปแบบการปกครองแบบระบอบประธานาธิบดี ประชาชนก็จะเป็นผู้เลือกตั้งทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ดังนั้น เพื่อให้ประชาชนยังคงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง ในหลายๆ ประเทศจึงยังคงเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเองในเรื่องสำคัญซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียกว่า

ประชาธิปไตยทางตรง โดยการใช้อำนาจควบคุมไปกับประชาธิปไตยแบบผู้แทน ดังนั้น การใช้รูปแบบประชาธิปไตยทางตรงควบคุมไปกับประชาธิปไตยแบบผู้แทนจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่จะทำให้การปกครองในระบบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

องค์ประกอบของประชาธิปไตย

เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานของประชาธิปไตย นักรัฐศาสตร์มีมุมมองในการอธิบายและวางเงื่อนไขในการพิจารณาไว้ค่อนข้างหลากหลาย ทั้งในมุมมองที่พิจารณาจากเงื่อนไขต่ำสุด (minimalist perspective) ไปจนถึงเงื่อนไขสูงสุด (maximalist perspective) กล่าวคือ นักรัฐศาสตร์บางกลุ่มให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งในฐานะองค์ประกอบพื้นฐานที่สุดและกลไกสำคัญในการผลักดันกระบวนการประชาธิปไตย ดังที่ โจเซฟ ชุมปีเตอร์ (Joseph Schumpeter) มีมุมมองต่อประชาธิปไตยว่ามีข้ออะไรอื่นนอกจากการแข่งขันระหว่างพรรคการเมืองผ่านการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นวิธีการทางการเมืองสำหรับการเลือกผู้นำทางการเมืองจากผู้เสนอตัวเข้ามา และในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ประชาชนก็สามารถเปลี่ยนผู้นำของเขาได้ แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับนักวิชาการคนอื่นๆ เช่น จีโอวานี ซาโตริ (Giovani Sartori) แอดัม ชอว์สกี (Adam Przeworski) และริชาร์ด พอสเนอร์ (Richard Posner) ที่ให้ความสำคัญกับการแข่งขันทางการเมืองภายใต้การเลือกตั้งที่สุจริต เที่ยงธรรม สม่าเสมอ และเป็นกระบวนการที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคนมีเสรีภาพในการแข่งขันเพื่อการได้รับเลือกตั้งจากประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ประชาธิปไตยในมุมมองเช่นนี้จึงเป็นสภาพทางการเมืองที่อย่างน้อยที่สุดต้องมีการเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรมผ่านกระบวนการเลือกตั้ง

อย่างไรก็ตาม สำหรับนักวิชาการคนอื่นๆ การเลือกตั้งอาจเป็นเพียงกระบวนการคัดสรรบุคคลเข้าสู่ระบบการเมืองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น การดำรงอยู่ของประชาธิปไตยยังจะต้องวางอยู่บนเงื่อนไขที่สำคัญอื่นๆ อีกหลายประการ ดังที่ โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล ให้ความเห็นไว้นอกจากประชาธิปไตยจะเป็นระบอบการปกครองที่มีการเลือกตั้งที่ยุติธรรม ผู้นำทางการเมืองมีสิทธิในการแข่งขันเพื่อการเลือกตั้ง และประชาชนมีสิทธิในการลงคะแนนแล้ว ประชาธิปไตยยังจะต้องเป็นระบอบที่ประชาชนมีโอกาสในการกำหนดความพึงพอใจของพวกเขาผ่านการแสดงออกทางการเมืองด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งประชาธิปไตยต้องเป็นการปกครองที่เปิดให้มีการแข่งขันสาธารณะ (public contestation) และเปิดกว้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) ในมุมมองที่สอดคล้องกัน แซมมวล ฮันติงตัน (Samuel Huntington) อธิบายว่าการยอมรับในเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน เสรีภาพของสื่อมวลชน ตลอดจนเสรีภาพของกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ โดยมิได้จำกัดว่าเป็นการแสดงออกของฝ่ายสนับสนุนหรือฝ่ายคัดค้าน ถือเป็นหลักประกันที่สำคัญว่ารัฐบาลจะมีความอดทนต่อการแข่งขันทางการเมืองของฝ่ายตรงข้าม จนสามารถรักษาความยุติธรรมของการเลือกตั้งซึ่งเป็นเงื่อนไขขั้นพื้นฐานที่สุดของการมีระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยไว้ได้

หัวใจหลักของประชาธิปไตยอีกประการหนึ่งจึงมีนัยยะของการจำกัดอำนาจทางปกครองเพื่อมาให้ความสำคัญกับเสรีภาพและความเท่าเทียมกันของปัจเจกบุคคลในอันที่จะกำหนดแนวทางของชีวิตของตนเองนั่นคือ ประชาชนควรจะมีอำนาจกับสิทธิที่เท่าเทียมกันในกรอบและโอกาสที่ให้แก่พวกเขา ครอบคลุมที่ไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น หลักการสำคัญที่นักประชาธิปไตยทุกยุคทุกสมัยและทุกหนแห่งต่อสู้เรียกร้อง คือ การควบคุมโดยประชาชน (popular control) และความเท่าเทียมกันทางการเมือง (political equality) เพื่อให้การตัดสินใจสาธารณะต่างๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถหลอมรวมเอาความต้องการอันหลากหลายของประชาชนเข้าด้วยกัน ไม่ให้ความคิดอันผูกขาดของชนชั้นนำเข้าครอบงำกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะและครอบครองผลประโยชน์จากกระบวนการดังกล่าวเพียงฝ่ายเดียว รวมถึงเพื่อมิให้เหตุผลเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา เพศ ภาษา และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมใดๆ กลายเป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิอันชอบธรรมของประชาชน

นอกจากการพิจารณาองค์ประกอบของประชาธิปไตยจากระบบการปกครองที่เปิดให้มีการแข่งขันทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งและการรับรองคุ้มครองสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนแล้ว นักรัฐศาสตร์อีกจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้หันมาให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของประชาธิปไตยที่มีความจำเป็นต่อการยกระดับคุณภาพสังคมและการพัฒนามนุษย์ (social equality and human development) ตลอดจนการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของรัฐประชาธิปไตย (democratic state) มากขึ้น ดังที่แลร์รี่ ไดมอนด์ (Larry Diamond) กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่าการปกครองแบบใดที่สามารถจัดว่าเป็นประชาธิปไตยแบบเสรี (liberal democracy) ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ 1) การมีเสรีภาพที่เพียงพอ (sufficient freedom) ไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพในการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ การได้รับความคุ้มครองจากความรุนแรงทางการเมืองและความไม่เป็นธรรมในการถูกคุมขัง 2) การยอมรับความหลากหลายหรือความเป็นพหุนิยมของสังคม (pluralism) 3) การยึดมั่นในกฎหมาย (lawfulness) ในความหมายที่ประชาชนต้องได้รับความเสมอภาคภายใต้กฎหมายที่มีมาตรฐานเดียวกันและกระบวนการใช้บังคับกฎหมายที่ยุติธรรม 4) ความมีสำนึกรับผิดชอบ (accountability) ของหน่วยงานที่ทำหน้าที่และใช้อำนาจการปกครองแทนประชาชน และ 5) ความเข้มแข็งของสถาบันต่างๆ (institutional strength) ดังนั้น รูปแบบประชาธิปไตยที่แม้จะมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง แต่สิทธิพลเมือง (civil liberties) ของประชาชนถูกจำกัด ละเมิด หรือไม่ได้รับความคุ้มครอง เช่น มีการปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สื่อมวลชนถูกควบคุมอย่างเข้มงวด และการแสดงความคิดเห็นของประชาชนอยู่ภายใต้การจับตาเผด็จการจากรัฐบาล รูปแบบประชาธิปไตยดังกล่าวก็มิอาจนับว่าเป็นประชาธิปไตยแบบเสรี แต่มีลักษณะดังที่นักรัฐศาสตร์บางท่านนิยามว่าเป็นประชาธิปไตยที่ไม่เสรี (illiberal democracy) มากกว่า

สิทธิทางเศรษฐกิจ

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นข้อตกลงระหว่างประเทศเรื่องสิทธิที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตมนุษย์ ผ่านการรับรองจากสมัชชาสหประชาชาติเมื่อวันที่ 16

ธันวาคม ค.ศ. 1966 ได้รับการให้สัตยาบันและมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1976 โดยในส่วนตัว 3 มาตรา 6-15 ให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพ สิทธิในการมีสภาพการทำงานที่ดีและได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรม สิทธิในการก่อตั้งและเข้าร่วมสหภาพแรงงาน สิทธิในการนัดหยุดงานตามที่กฎหมายแต่ละประเทศอนุญาต สิทธิในความมั่นคงทางสังคมและการประกันสังคม การให้ความคุ้มครองและช่วยเหลืออย่างกว้างขวางที่สุดแก่ครอบครัว การดูแลและให้การศึกษาแก่เด็ก สิทธิอันเท่าเทียมในมาตรฐานการครองชีพและสุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่อย่างต่อเนื่อง สิทธิที่จะบรรลุมาตรฐานสูงสุดซึ่งสุขภาพทางกายและจิตใจ สิทธิในการศึกษา สิทธิการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เสรีภาพในการสมรสที่เกิดจากความยินยอมทั้งสองฝ่าย สิทธิได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษแก่มารดาในระยะเวลาอันสมควรก่อนคลอดและหลังคลอด

ผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากเหตุการณ์โรคระบาด Covid-19

ภายหลังจากสถานการณ์โรคระบาด Covid-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของประชาชนเป็นวงกว้าง ก่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่ด้านการบริโภค ทั้งปฏิริยาตอบสนอง ความคิด จนไปถึงสภาวะการตัดสินใจ^๕ ความต้องการซื้อสินค้าจำเป็นผ่านออนไลน์มีอัตราการเติบโตสูงขึ้น นอกจากนี้ผู้บริโภคยังหันมาให้ความสำคัญกับคุณภาพและประสิทธิภาพของสินค้ามากขึ้น มีความอ่อนไหวด้านราคาลดน้อยลง จึงเป็นโอกาสของการแข่งขันด้านคุณภาพ ขณะเดียวกันผู้บริโภคกลุ่มใหม่ เช่น ผู้สูงอายุนิยมซื้อสินค้าออนไลน์สูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จึงเป็นโอกาสสำคัญของผู้ประกอบการจะมุ่งใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและอีคอมเมิร์ซในธุรกิจ เนื่องจากเป็นเทรนด์ที่มีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่องและจะกลายเป็น "New Normal" หรือ "ความปกติในรูปแบบใหม่" แม้ภายหลังการระบาดของโควิด-19 จะสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม^๖

ในมุมมองของทางด้านเศรษฐกิจ ถือเป็นหนึ่งในส่วนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เห็นได้จากการปรับประมาณการการเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือ GDP ของหลาย ๆ ประเทศ รวมถึงประเทศไทยเองก็มีการปรับประมาณการการเติบโตของ GDP ลงมา โดยทางธนาคารแห่งประเทศไทยคาดว่า GDP จะหดตัวลง 5.3% จากเดิมที่คาดว่าจะเติบโต 2.8% และ IMF คาดว่าจะหดตัวลงถึง 6.7% จากเดิมที่คาดว่าจะเติบโต 2.5% ทั้งนี้ IMF ได้มีการปรับประมาณการการเติบโตของ GDP โลก ซึ่งคาดว่าจะหดตัวลง 3% จากเดิมคาดว่าจะเติบโต 3.3%

แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวอาจดูเหมือนเป็นปัจจัยหรือผลกระทบระยะสั้นที่บริษัทต่าง ๆ ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่อย่างไรก็ดี เราจำเป็นที่จะต้องมองไปข้างหน้าในระยะยาวถึงสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงไป

^๕ Insight พฤติกรรมผู้บริโภคในยุค 'New Normal' จะเปลี่ยนอย่างไร - ปัจจัยให้ตัดสินใจซื้อคืออะไรบ้าง - ตัวชี้วัดกลยุทธ์ทางธุรกิจต้องเป็นแบบไหน? [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก: <https://www.marketingoops.com/data/pre-covid19-consumer-state-of-mind-report-across-indonesia-malaysia-thailand/> (วันที่ค้นข้อมูล: 8 มิถุนายน 2563)

^๖ พฤติกรรมผู้บริโภค เมื่อถูกโควิด-19 บังคับ "ดิสรปต์" [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก: <https://www.thairath.co.th/news/business/market-business/1825376> (วันที่ค้นข้อมูล: 10 มิถุนายน 2563)

หรือ New Normal ที่จะเกิดขึ้นในอีกหลายปีข้างหน้า^๗ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาคอุตสาหกรรมในอนาคต ดังนี้

1. หลาย ๆ บริษัทอาจจะเริ่มใช้การผลิตภายในประเทศมาแทนที่ เพื่อลดการใช้ Supply Chain จากต่างประเทศ ถึงแม้ว่าหลายปีที่ผ่านมาการใช้ Supply Chain จะสามารถช่วยลดต้นทุนการผลิตลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในสภาวะการระบาดของ Covid-19 ในหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตกนั้นไม่สามารถผลิตของใช้จำเป็นในสถานการณ์การระบาดได้ จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีการเน้นการเพิ่มกำลังการผลิตส่วนนี้ในประเทศให้เพิ่มขึ้นหลังจากนี้ ซึ่ง Automation หรือเทคโนโลยีอัตโนมัติ จะเป็นปัจจัยเพิ่มกำลังการผลิตสำคัญในส่วนนี้

2. เทคโนโลยีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น AI (Artificial Intelligence: ปัญญาประดิษฐ์หรือสมองกล สำหรับการช่วยคิดและวิเคราะห์อัตโนมัติ) หรือ Data Visualization (เป็นการนำข้อมูลดิบมาทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นด้วยการทำเป็นกราฟ แผนภูมิ หรือวิดีโอ) จะเริ่มมีส่วนสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการลงทุนในเทคโนโลยีจะเป็นตัวช่วยให้กับบริษัทสามารถมีความยืดหยุ่นสำหรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเกิดสถานการณ์โรคระบาด Covid-19 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านธุรกิจ ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอย ซึ่งเป็นภาวะที่เกิดการลดลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (A period of reduced economic activity) ไม่ว่าจะเป็นการลดลงของการผลิต การใช้จ่ายอุปโภค-บริโภค การลงทุน การส่งออกสินค้า-บริการ และการจ้างงานที่ลดลง^๘ ดังนั้น เพื่อมิให้ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภาครัฐและเอกชนจึงควรมีการร่วมมือกันในการป้องกันมิให้เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในระยะยาว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในระดับมหภาคได้

ความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐบาลและภาคเอกชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า หลักการสำคัญที่นักประชาธิปไตยทุกยุคทุกสมัยและทุกหนแห่งต่อสู้เรียกร้อง คือ การควบคุมโดยประชาชน (popular control) และความเท่าเทียมกันทางการเมือง (political equality) เพื่อให้การตัดสินใจสาธารณะต่างๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถหลอมรวมเอาความต้องการอันหลากหลายของประชาชนเข้าด้วยกัน ไม่ให้ความคิดอันผูกขาดของชนชั้นนำเข้าครอบงำกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะและครอบครองผลประโยชน์จากกระบวนการดังกล่าวเพียงฝ่ายเดียว ประกอบกับมีการกำหนดข้อตกลงระหว่างประเทศที่ให้การรับรองสิทธิที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตมนุษย์ ซึ่งหมายความรวมถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ และเมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากเกิดเหตุการณ์โรคระบาดซึ่งส่งผลกระทบต่อทั่วโลก จึงสมควรที่จะให้ภาคเอกชนหรือภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนนโยบายแก้ไขปัญหาดังกล่าวร่วมกับภาครัฐบาลด้วย

^๗ New Normal ของการลงทุน ภายหลังจากสถานการณ์ Covid-19 [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

<https://www.posttoday.com/finance-stock/columnist/622866> (วันที่ค้นข้อมูล: 13 มิถุนายน 2563)

^๘ เศรษฐกิจถดถอย คืออะไร ไทยมาถึงจุดนี้แล้วหรือยัง ? [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

<https://money.kapook.com/view221508.html> (วันที่ค้นข้อมูล: 2 มิถุนายน 2563)

โดยปกติแล้วรัฐบาลจะมีผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การซื้อสินค้าและบริการเพื่อการบริโภค สาธารณะ อาทิเช่น การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา การป้องกันประเทศ การลงทุนในสินค้าสาธารณะ และกิจการอื่นๆ ที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินของรัฐบาลจะเข้าไปแข่งขันกับซื้อสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคของเอกชน ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลเองอาจจะผลิตสินค้าและบริการบางอย่างด้วยตนเอง ดังนั้น จะมีผลทำให้ทรัพยากรการผลิตที่หน่วยธุรกิจนำไปใช้เหลือน้อยลง และที่สำคัญที่สุดที่รัฐบาลจะเก็บภาษีและให้เงินอุดหนุนตามปกติเพื่อเป็นการกระจายรายได้เสียใหม่จากคนรวยไปสู่คนจน การทำเช่นนี้มีผลอย่างมากต่อกระแสการไหลเวียนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รัฐบาลยังสามารถใช้นโยบายภาษีเพื่อทำการบริโภคสินค้าลดลงได้ เช่น การบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทเหล้า และบุหรี่ ในขณะที่เดียวกันยังสามารถให้แรงจูงใจในการบริโภคสินค้าอื่นๆ เช่น การซื้อบ้าน และลงทุนทางด้านการศึกษา ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจของเราโดยทั่วไปแล้วจึงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบผสมผสาน อันประกอบไปด้วย การประกอบกิจการของภาคเอกชน และการกระทำหรือดำเนินนโยบายของภาครัฐบาล^๙

แต่ในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสถานการณ์ไม่ปกติทางเศรษฐกิจ ภาครัฐและภาคเอกชนควรมึบทบาทร่วมกันในการแก้ไขปัญหาโดยรัฐอาจมีการติดต่อสื่อสารสองทางกับภาคเอกชน (Dialogue) ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนำข้อคิดเห็นดังกล่าวมาประกอบการตัดสินใจ โดยภาคเอกชนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในระดับให้เข้ามามีบทบาท เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการวางแผนและตัดสินใจ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน โดยจะเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผนงานโครงการ และวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งภาครัฐมีหน้าที่จัดระบบอำนวยความสะดวกและยอมรับการเสนอแนะ และมีการตัดสินใจร่วมกับภาคประชาชน การมีส่วนร่วมระดับนี้อาจดำเนินการในรูปแบบกรรมการที่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้าร่วมก็ได้^{๑๐}

^๙ ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค 1 [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

[http://uangfah.econ.cmu.ac.th/teacher/thanes/files/Perfect%20Book%20Econ%20301\(2015\).pdf](http://uangfah.econ.cmu.ac.th/teacher/thanes/files/Perfect%20Book%20Econ%20301(2015).pdf) (วันที่ค้นข้อมูล: 8 มิถุนายน 2563)

^{๑๐} ทัสนี ประภาศรี และคณะ, การเพิ่มส่วนร่วมของภาคเอกชนในการให้บริการของกระทรวงพาณิชย์ในด้านการท่องเที่ยว [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

http://www.km.moc.go.th/download/doc/Othe_60/1/1%2059%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A15%20%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B4%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8AA%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A1%E0%B8%82%E0%B8AD%E0%B8%87%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B9%80%E0%B8AD%E0%B8%81%E0%B8%8A%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%83%E0%B8AB%E0%B9%89%E0%B8%9A%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%82%E0%B8AD%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%97%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%9E%E0%B8%B2%E0%B8%93%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%A2%E0%B9%8C.pdf

(วันที่ค้นข้อมูล: 10 มิถุนายน 2563)

ดังนั้น จึงควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโดยมีภาคเอกชนซึ่งมีความเชี่ยวชาญในกลุ่มธุรกิจแต่ละประเภทเป็นตัวแทนเพื่อร่วมกับภาครัฐในการวางนโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ เนื่องจากภาคเอกชนจะมีความเชี่ยวชาญในการวางแผนงานและมีความรู้ความเข้าใจในบริบทของกลุ่มประเภทรูธุรกิจที่ประกอบกิจการ ดังนั้น เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจประสบความสำเร็จโดยเร็ว ภาครัฐจึงควรเปิดโอกาสให้เอกชนผู้เชี่ยวชาญเข้ามามีบทบาทในการวางแผนงานด้านนโยบายทางเศรษฐกิจด้วย

สรุป

จากสถานการณ์โรคระบาด Covid-19 ทำให้ส่งผลกระทบต่อถึงอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการผลิตในภาคอุตสาหกรรมทั่วโลกที่อยู่ภายใต้ระบบห่วงโซ่คุณค่าโลก (Global Value Chain) ซึ่งเป็นเหตุให้ส่งผลกระทบต่อด้านการค้าและการลงทุนภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยประเทศไทยเองก็มีความเสี่ยงที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจภายหลังจากสถานการณ์โรคระบาดได้สิ้นสุดลง ดังนั้น หากอิงถึงหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นหลักการย่อยที่ปรากฏอยู่ในหลักประชาธิปไตย จึงขอเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาโดยการให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจผ่านการเป็นคณะกรรมการดำเนินการขับเคลื่อนเศรษฐกิจร่วมกับภาครัฐ เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศกลับมาฟื้นตัวได้โดยเร็ว

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

ดิเรก ควรสมาคม, กฎหมายมหาชน: แนวประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2553.

ข้อมูลออนไลน์

Insight พฤติกรรมผู้บริโภคในยุค 'New Normal' จะเปลี่ยนอย่างไร – ปัจจัยให้ตัดสินใจซื้ออะไรบ้าง – ตัวชี้วัดกลยุทธ์ทางธุรกิจต้องเป็นแบบไหน? [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก: <https://www.marketingoops.com/data/pre-covid19-consumer-state-of-mind-report-across-indonesia-malaysia-thailand/> (วันที่ค้นข้อมูล: 8 มิถุนายน 2563)

New Normal ของการลงทุน ภายหลังจากสถานการณ์ Covid-19 [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก: <https://www.posttoday.com/finance-stock/columnist/622866> (วันที่ค้นข้อมูล: 13 มิถุนายน 2563)

ทศนี ประภาศรี และคณะ, การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการให้บริการของกระทรวงพาณิชย์ในด้านการท่องเที่ยว [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

http://www.km.moc.go.th/download/doc/Othe_60/1/1%2059%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A15%20%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B4%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A1%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%8A%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B9%89%E0%B8%9A%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%97%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%9E%E0%B8%B2%E0%B8%93%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%A2%E0%B9%8C.pdf (วันที่ค้นข้อมูล: 10 มิถุนายน 2563)

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค 1 [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

[http://fuangfah.econ.cmu.ac.th/teacher/thanes/files/Perfect%20Book%20Econ%20301\(2015\).pdf](http://fuangfah.econ.cmu.ac.th/teacher/thanes/files/Perfect%20Book%20Econ%20301(2015).pdf) (วันที่ค้นข้อมูล: 8 มิถุนายน 2563)

พฤติกรรมผู้บริโภค เมื่อถูกโควิด-19 บังคับ "ติสร์ปต์" [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

<https://www.thairath.co.th/news/business/market-business/1825376> (วันที่ค้นข้อมูล: 10 มิถุนายน 2563)

เศรษฐกิจถดถอย คืออะไร ไทยมาถึงจุดนี้แล้วหรือยัง? [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

<https://money.kapook.com/view221508.html> (วันที่ค้นข้อมูล: 2 มิถุนายน 2563)